

Záró Beszámoló

Az *Intencionalitás és mentális reprezentáció az Újplatonizmusban* című projektben (NKFI PD-138275) végzett kutatásokról

A kutatás célja az volt, hogy feltárja a mentális reprezentáció fogalmának fejlődését az újplatonizmus Plótinostól az arisztotelészi kommentátorokig terjedő időszakában, különös tekintettel arra, hogy Arisztotelész peripatetikus kommentátora, Aphrodisziaszi Alexandrosz, miképpen hatott erre a folyamatra. Mivel a mentális reprezentáció fogalma az ókori szerzők esetén a *phantasztia* fogalmához áll a legközelebb, a kutatási terv ennek a terminusnak a vizsgálatát tűzte ki elsődleges célként. A kutatás során azonban ennél tágabb értelemben vizsgáltam a kognitív folyamatokat, elsősorban az érzékelés / észlelés problémájára összpontosítva.

A kutatás három éve alatt elért eredmények száma (6 idegen nyelvű tanulmány + 3 könyv recenzió + 1 magyar nyelvű tanulmány + 1 klasszikus szöveg magyar fordításához írt kommentár + 1 tanulmány vázlata konferencia-előadás szövegeként) a vállalt írások számát (4 elkészült tanulmány + 2 vázlatként elkészült) némileg meghaladja, azonban a bírálati és publikálási folyamatok lassú és elhúzódó volta miatt ezek egy része még nem lett publikálva. A tanulmányok terv szerint különböző újplatonikus szerzők *phantasziáról* alkotott elméleteit vizsgálták volna, mely részben teljesült. Azonban a vizsgált szerzők névsora részben eltér a javasolttól (szűkebb, amennyiben Plótinosz elmélete, jelentősége és összetettsége miatt, több tanulmány megírását tette szükségessé – olyannyira, hogy egy további NKFIH által támogatott projekt témáját is adta –, ami miatt Proklosz kiterjedt elméletének alapos vizsgálatára nem kerülhetett sor), illetve a kognícióra vonatkozó elméletek inkább az érzékelési folyamatok feltárására fókuszálnak (minthogy ezek képezik a kognitív folyamatok alapját és kezdetét). Az alábbiakban összefoglalom az elért eredményeket, a megjelent írások esetén röviden, a megjelenés előtt lévők esetén bővebben.

1. Előzmények

Minthogy a hipotézisem szerint az újplatonikusok kognícióra vonatkozó elméleteit nagyban befolyásolták a peripatetikusok, különösképp Alexandrosz, a kutatás részét képezte és az eredmények között szerepel Alexandrosz nézeteinek feltárása is. Ehhez kapcsolódik, egy görög szöveg (Alexandrosznak Arisztotelész *Metafizikájához* írt kommentárja) kritikai kiadásának recenzióján [1] kívül Alexandrosznak a sztoikusok érzékelés- és reprezentáció-elméletét kritizáló érveinek rekonstrukciója [2]. Utóbbiban részletesen elemzem Alexandrosz kritikáját a sztoikus lenyomat-elméletről (*tüposz, tüpószisz*) és feltárom az ebből levonható, mentális reprezentációra vonatkozó elméletére vonatkozó következményeket, kitérve röviden Alexandrosz plótinosz receptiójára is.

Minthogy a plótinosz (és alexandroszi) elmélet szempontjából fontos az arisztotelészi és platóni lélekfilozófiai előzmények ismerete és tárgyalása is, a fő tanulmányok mellett két könyvkritika is született Arisztotelész *de Anima* [3] és Platón *Phaidón* [4] kapcsán.

2. Plótinosz

2.1. Plótinosz és a lenyomat-elmélet

A lenyomat-elmélet plótinoszi recepcióját több konferencia-előadásban tárgyaltam, és a kutatás eredményeként ellenőriztem és jegyzetekkel láttam el Lautner Péter Plótinosz IV.6. értekezésének fordítását [5], amelyhez bevezető tanulmányt is írtam, az értekezésben előforduló filozófiai problémákat és az értekezés értelmezésének nehézségeit részletesen tárgyalva [6] (mindkettő megjelenés előtt áll), valamint az értekezés második fejezetének homályos gondolatmenetét egy tanulmányban részletesen kommentálva rekonstruáltam [7]. Mind a fordításban, kommentárban, és az önnáló tanulmányban részletesen elemzem Plótinosz érzékelélméletét, mely szerint az érzékelés a lélek saját tevékenysége, melynek szükséges feltétele a testi érzékszervben létrejövő, az érzettárgy által keltett hatás. Míg azonban a Plótinosz által támadott lenyomat-elmélet hívei (elsősorban Arisztotelészre és a sztoikusokra kell gondolni, azonban a plótinoszi kritika kimutathatóan általánosabb) az érzékelést magát érzékszervi lenyomat által keltett hatásként írják le, így az érzékelő lelket passzív befogadóként értelmezik, Plótinosz a lélek aktív, tevékeny voltát hangsúlyozza. Elmélete szerint az érzékelés nem más, mint a lélekben lévő, az adott érzékelési tartalomra vonatkozó képesség aktualizálódása a külvilágban létező érzettárgyra vonatkozó érzékelési ítélet kontextusában és annak előfeltételeként. Vagyis Plótinosz az érzékelés receptív jellegét a testi érzékszervnek tulajdonítja, míg az aktív, tevékeny aspektusát a léleknek.

2.2. Plótinosz a test-lélek interakciójáról

Az itt vázolt érzékelélmélet egy komoly problémába ütközik: hogyan lehetséges, hogy az érzékszervben létrejövő testi affekció vagy lenyomat a tevékeny és minden befogadástól mentes lélek tudatára jut. Másképp megfogalmazva, ha a testi, materiális, fizikai világ nincs semmiféle hatással a pszichikai, immateriális (mentális) entitásokra, a lélekre, akkor hogyan lehetséges, hogy a lélek érzékeli a materiális világban lévő egyedi dolgokat: honnan tudja a lélek, hogy az érzékszervben lévő affekció éppen egy, és éppen egy adott tartalmú, érzékelési ítéletet kíván tőle? Ezt a kérdést vizsgálom egy bírálat alatt lévő tanulmányomban [8]. A tanulmány kifejezetten az alexandroszi hatás feltárására építve mutatja meg, hogy Plótinosz miképpen vetette fel a szubsztanciadualizmusnak a fizikai és mentális szféra interakciójára vonatkozó alaproblémáját, és milyen lépéseket tett ennek megoldása felé. A probléma legmegfoghatóbb kifejtése A III.6.1 értekezésben található: eszerint a kérdés az, hogyan képes a lélek érzékelési ítéletet alkotni, ha egyszer nem birtokol semmit a megítéltből. Plótinosz válasza szerint a lélek birtokolja a megítélt dolgot, csak éppen nem mint kívülről (kauzális hatásként) befogadott dolgot, hanem kognitív módon. Ezt a kognitív birtoklást később az érzékelt tárgy érzékelhető formájának a lélekben való aktualizálásaként azonosítja. A további kérdést, hogy miképpen lesz az érzékszervi affekcióból a lélek számára kognitív módon birtokolt forma, a közvetlenül ezután írt értekezés – IV.4 – 23. fejezete vizsgálja. Plótinosz itt az érzékszerv szükségességét elemzi, és úgy érvel, hogy nélküle az immateriális lélek nem tudna kapcsolatba kerülni a külvilág egyedi, testi dolgaival. Az érzékszerv az, ami a külvilágból befogadja a kauzális hatást, amely információt hordoz az érzékelt tárgyról mint a hatás okáról (csakúgy, mint az elutasított lenyomat-elmélet szerint). Ez a hatás azonban, mivel az érzékszerv az élőlényhez tartozó

pszichoszomatikus egység és a lélek érzékelési ítéletének az eszköze, nem pusztán hordozza az információt, hanem egyszersmind a lélek számára hozzáférhetővé teszi. Plótinosz ezt a „hírül adja” kifejezéssel írja le: az érzékszerv befogadja az érzékelhető formát és hírül adja a lélek számára, amely ezáltal alkotja az érzékelési ítéletet.

A probléma ilyen felvetése és a megoldás fenti iránya ismert, bár nem mindenki által elfogadott értelmezés a szakirodalomban. Tanulmányomban, ugyanakkor, tovább menve megvizsgálom, Plótinosz pontosabban mit is ért azon, hogy az érzékszerv, illetve a benne az érzettárgy által létrejövő affekció hírül adja a lélek számára az érzékelhető formát (intelligibilis formaként). Ehhez négy módon közelítek. Először is (az összes előfordulást és kapcsolódó metaforákat figyelembe véve és a relevánsakat alaposan elemezve, IV.4.17–20; V.3.3; IV.3.3) megvizsgálom, hogyan használja Plótinosz a *híradás* és *hírnök* képét a kognitív folyamatok leírásában. Összefoglalásként elmondható, hogy a hírnök szerepében lévő lelki képesség információt továbbít a nála magasabb hierarchiájú lelki képesség számára (pl. az érzékelés a reprezentációs képesség, *phantasztia*, felé), gyakran az információ eredetileg valamilyen testi affekcióhoz köthető (az érzékszerv affekciója, vagy egy testi behatás érzése, pl. fájdalom), és elsősorban az érzékelés jellemzője, de Plótinosz használja a többi képesség kapcsán is. A hírnök-képességnek, és a hír címzettjének valamiképp közelinek, szomszédosnak kell lennie, azonban távoli képességek között is teremthető kapcsolat a hír többszörös átadásával. Az érzékelés esetén a híradás tevékenysége és a hírnök-képesség vagy -érzékszerv segítségével magyarázza Plótinosz az érzékelési tapasztalat egységét, illetve az affektív hírvivés esetén a testi affekció (pl. fájdalom) helye ez alapján határozható meg. Fontos megemlíteni, hogy az érzékelés és a testi érzések esete azért írható le analóg módon, mert Plótinosz számára saját testünk is (a lélekhez képest) a külvilág része.

A híradásra az érzékszerv azért képes (ez a második megközelítés), mert az élő test részeként egy pszichoszomatikus egységet képez, vagyis az élő test nem pusztán test, hanem a *lélek nyoma* (ez Plótinosz terminus *technicus*-a) által megformált egység, mely élettelle kapcsolatos, pszichikai működésekre képes. Az érzékelés esetén ez természetesen a lélek felé való híradást jelenti. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a híradást magának az élő (*ilyen-és-ilyen*, Plótinosz egy másik terminusa) testnek tulajdoníthatjuk, nem pedig a lélek legalacsonyabb szintjét képező *természetnek*, avagy vegetatív léleknek. Ezt a testi vágyak kapcsán igyekszem kimutatni, a IV.4.20 szoros értelmezésével. Ennek fő jelentősége, hogy az érzékelési folyamat leírásából így kihagyható a természet, így vele együtt számos ezt övező probléma.

Harmadszor, megvizsgálom Plótinosz milyen forrásból meríthette a kognitív-hírnök metaforáját. A bevett nézet szerint a sztoikusoktól. Ezzel szemben kimutatom, hogy Aphrodisziaszi Alexandrosz közelebbi párhuzamnak tekinthető, ezért valószínűbb, hogy az ő hatására használta Plótinosz ezt a megfogalmazást. Alexandrosz terminológiája ugyanis nagy átfedésben van Plótinoszéval, érzékeléelmélete strukturálisan nagyon hasonló Plótinoszéhoz, valamint a hírvivést olyan magyarázatokban használja, mint Plótinosz (az érzéki tapasztalat egysége) és olyan jegyekkel ruhazza fel, mint Plótinosz (pl. nem jár vele változás). Mindenesetre Plótinosz továbbgondolja a fogalmat annyiban, hogy nála az érzékszervi hírvivés a formátum transzformálásával jár és semmilyen kauzális hatást nem tartalmaz, csak információ-átadást.

Végezetül (negyedik megközelítésként) elemzem a IV.4.23 fejezet végén található hasonlatot, mely szerint a lélek úgy ítél érzékeléskor, ahogy egy mesterember a vonalzó segítségével megítéli, hogy egy gerenda egyenes-e, és ilyenkor a vonalzó mint eszköz hírül adja a gerenda egyenességét. Ez a hasonlat a szakirodalomban vagy nem kap figyelmet, vagy ha mégis, inadekvát magyarázatot kap. Ezzel szemben azt hangsúlyozom, hogy ezzel kiegészítve a fenti megfontolásokat, megoldást kaphatunk a test és lélek interakciójának problémájára. A megoldás fő pontja, hogy a lélek az érzékszervet eszközként használja, és ezt azért teheti meg, mert épp az adott fajtájú érzéklek befogadására és hírül adására lett megalkotva (a Világlélek által).

A tanulmány tehát számos módon túlmutat a szakirodalom korábbi értelmezésein: 1) részletes elemzést ad a hírnök-metafora plótinuszi alkalmazásáról; 2) kimutatja és elemzi Alexandrosz érzékelésméletének Plótinoszra gyakorolt hatását; 3) olyan értelmezést adja Plótinosz érzékelésméletének, mely szerint Plótinosz tudatosan igyekszik elkerülni a test és lélek kapcsolatának problémáját. Ezeken túl, 4) kiigazítom a plótinuszi érzékelésmélet legjelentősebb értelmezését, Emilssonét, mely szerint az, hogy az érzékszervi affekció „köztes” az érzéki és intelligibilis között (IV.4.23) azt jelenti, hogy egyfajta *sui generis* tulajdonsággal ragadható meg, vagyis olyan érzet, mely érzékelhető minőségeknek a látótérben való fenomenális megjelenéseként ragadható meg. Ezzel szemben azt állítom, hogy az érzéki affekció köztes (pszichofizikai) jellege abban áll, hogy egyfelől *befogadja* az érzékelt minőség formáját, másfelől továbbadja, *hírül adja*, a léleknek.

2.3. Plótinosz és a két reprezentációs képesség

Plótinosz elméletét a mentális reprezentációról, *phantasiáról*, közvetlenül egy Kovács Dániel Attilával közösen írt tanulmány vizsgálja [9]. Ebben egy plótinuszi, a lélek kapcsán adódó aporiát értelmezünk újra egy korábbi szakirodalmi vitából kiindulva. A IV.3.31 fejezetben Plótinosz az emlékezéssel kapcsolatos elméletének egyik következményét, a reprezentációs képesség (*phantasia*) kettősségét vizsgálja. A két reprezentációs képesség megléte egy problémához vezet: mivel ugyanis a *phantasia* a tudatosság központja, ha kettő van belőle, a tudatosság egysége sérülni látszik.

A tanulmányban egyfelől (i) kimutatjuk, hogy Plótinosz a két reprezentációs képességet nem azért feltételezi, hogy valamilyen jelenséget megmagyarázzon (szemben a szakirodalomban általánosan elfogadott nézettel), hanem azért, mert az emlékezéssel, valamint a lélek etikai útjával (az érzéki világban való létével és az érzékiből az intelligibilis világba való felemelkedésével) kapcsolatos megfontolásainak következménye. Másfelől (ii) részleteiben elemezzük, hogy a tudatosság kettősségének problémájára Plótinosz milyen választ ad.

Azt, hogy Plótinosz nem kíván a két reprezentációs képesség segítségével további jelenségeket magyarázni, a releváns szövegek szoros olvasatán keresztül mutatjuk ki. A IV.3.31 legelején található érve egyszerű: (P1) Az emlékezés alanya a reprezentációs képesség, mind az érzékeléssel szerzett emlékek (IV.3.29), mind a gondolatokra vonatkozó emlékek (IV.3.30) esetén. Mivel azonban (P2) két lélek alkotja a személyt, és mindkettőnek tulajdoníthatunk emlékezetet (IV.3.27), (P3) két reprezentációs képességünk van. A reprezentációs képesség mint emlékezés alanya (=P1) viszonylag jól érthető, tradicionális álláspont. A személyt alkotó két lélek tézise (=P2) azonban nehezebben megfogható, a plótinuszi morál-pszichológia és

antropológia alapvető kérdései közé tartozik. Emiatt utóbbit bővebben tárgyaljuk, hogy a két reprezentációs képesség tézisést jobban megérthessük és alternatív interpretációkat kizárjunk.

A IV.3.27 és IV.3.32 fejezetekben Plótinosz azt az esetet vizsgálja, amikor a bennünket alkotó két lélek (a halál után) elválik egymástól és külön utakon jár tovább. Az alsóbb lélek, jobban kötődve a testhez és az evilági élethez, beleértve annak (politikai) erényeit, nem képes az érzéki világtól elválni, így újra megtestesülésre van ítélve. Ezzel szemben a felsőbb lélek, amennyiben képes az érzékelhető világot, a testet és az alsóbb lelket figyelmen kívül hagyva elválni tőlük, képes lehet az intelligibilis világba visszatérni, és az ott fellelhető formákat szemlélni. Ehhez azonban az érzékelhető világra vonatkozó emlékeitől meg kell válnia, és a formákra való visszaemlékezéssel kell foglalkoznia.

Ehhez képest a IV.3.31 földi életünkkel kapcsolatban vet fel egy nehézséget, amikor a két lélek még együtt van és egy személyt alkot. Ha a két lélek két reprezentációs képességgel rendelkezik, és a reprezentációs képesség a tudatosság központja, a tudatosság is kettős kell, hogy legyen. Mivel azonban tudatosságunk egységes, mégis, hogyan lehet két reprezentációs képességünk? Plótinosznak tehát olyan megoldást kell találnia, mely megengedi a tudatosság egységét két reprezentációs képesség esetén is. Hogy ezt hogyan teszi, a „kettős tudatosság” elemzésén keresztül érthetjük meg. Plótinosz két esetet különböztet meg.

(A) Amikor a két lélek egymással harmóniában van együtt, nem is alakul ki két reprezentációnk. Ebben az esetben ugyanis – melyet az erényes, bölcs eseteként azonosíthatunk, és olyan szöveghelyek alapján írhatunk le, mint I.2.5; III.6.2 és III.6.5 – az alsóbb lélek hallgat a felsőbb, racionális lélekre, vagyis követi iránymutatásait, ahogy az árnyék követi a napfényben mozgó testet.

(B) Amikor ez a harmónia felbomlik és az alsóbb lélek reprezentációs képességében megjelenik egy reprezentáció, ez utóbbi is tudatunkra juthat a felsőbb lélek reprezentációja mellett. Az előbbieket alapján ezt úgy érthetjük, mint ellentétes motivációkat. Ekkor tehát két (ellentétes) reprezentáció tartalmának vagyunk tudatában. Hogyan lehetséges, hogy mégsem lesz kettős a tudatosságunk? Úgy, mondja Plótinosz (és ehhez egy ponton vissza kell térnünk a kéziratok szövegéhez a standard szövegkiadás javításával szemben), hogy azt nem vesszük észre, hogy a két reprezentáció más alanyhoz (más reprezentációs képességhez és lélekhez) tartozik. Ez úgy lehetséges, hogy ilyenkor (harmónia híján) sem vesszük észre általában, hogy minket két külön lélek alkot, hiszen sajátunknak tekintjük mindkét *phantasiához* tartozó jelenségeket. Ez utóbbi esetben is a felsőbb racionális lélek van domináns helyzetben az alsóbb lélekkel szemben, amit Plótinosz úgy fejez ki, hogy a felsőbb lélek az alsóbbon „utazik” (ahogy Platón *Phaidroszában* a racionális lélek a lélek-fogaton). A racionális lélek dominanciája és a tudatosság ebből fakadó egysége arra utal, hogy a tudatosság egységében a cselekvés egysége a meghatározó.

Értelmezésünkhöz képest a legtöbb modern kommentátor, Henry Blumenthal felvetése óta legalábbis, azt kereste, hogy Plótinosz milyen teoretikus céllal, minek a magyarázataként vezette be a második reprezentációs képességet. Amellett, hogy saját értelmzésünk plauzibilitását kimutatjuk, az alternatív javaslatok három reprezentatív példáját utasítjuk el: Blumenthal értelmzését, mely metafizikai magyarázatot feltételez, Richard King elemzését, mely kiváló példája az „etikai” magyarázat típusnak, valamint Eleni Perdikouri megoldása, mely szerint episztemológiai kérdéssel van dolgunk. Míg az utóbbi két esetben könnyen kimutatható, hogy az értelmzés nincs összhangban Plótinosz szövegével (hiszen explicit

kijelentéseket figyelmen kívül hagynak), Blumenthal, a metafizikai distinkciót komolyan véve csak abban téved, hogy feltételezi a kérdéses tézis magyarázó erejét. Javaslati a magyarázat azonosítására azonban nem meggyőzőek.

3. Kései újplatonikus Arisztotelész-kommentárok

Az újplatonikus szerzők Plótinosz utáni elméletei közül az Arisztotelész *de Anima*-hoz írt kommentárokkal foglalkozom részletesen. Ezek közül két szerzőnek a „közös érzék” és mentális reprezentáció kapcsolatáról való elemzését vizsgálom: Pszeudo-Philoponoszt és Pszeudo-Szimplikioszt.

[10] Pszeudo-Philoponosznak a *de Anima* III.2-höz írt kommentárját vizsgálva (i) kimutatom, hogy a szimultán érzékelés problémájára adott megoldása tulajdonképpen megegyezik azzal, amit Aphrodisziaszi Alexandrosz javasolt, és ebben eltér az újplatonikus szerzők többségétől. Nemcsak, hogy egy kör középpontjához hasonlítja a közös érzéket, melybe a különböző egyedi periferiális érzékek mintegy befutnak (ezt az újplatonikusok közül már Plótinosz is megtette, *Enn.* IV.7.6), és nemcsak azt állítja, hogy a közös érzék képes egy központi érzékszerv különböző részeiben létrejövő lenyomatok segítségével egyszerre érzékelni a lenyomatokat okozó dolgokat. Az alexandroszi hatás legszembetűnőbb módon abban a tételben mutatkozik meg, hogy míg az ellentétes érzetek ellentétes mozgásokat hoznak létre az érzékszervben (így az érzékszerv azonos része nem fogadhatja be egyszerre az ellentétesekhez, pl. fehérhez és feketéhez, tartozó mozgásokat), az ítéletben ezek nem ellentétesek. Bár Pszeudo-Philoponosz hivatkozik ezen a ponton Arisztotelész *Herméneutikájára*, a megoldása mégis homályos marad, ha figyelmen kívül hagyjuk Alexandrosz kifejtését. Eszerint az „x fekete” és „y fehér” proposíciók nem ellentétesek (ellentmondóak), hiszen más alanyról állítjuk az ellentétes predikátumokat az érzékelési ítéletekben, így ezeket egyszerre is lehetséges érzékelni. (Alexandrosz megoldását egy korábbi, 2020-as tanulmányomban, „Simultaneous Perception in Alexander of Aphrodisias,” rekonstruáltam.)

Az alexandroszi párhuzam két dologra mutat rá. Egyfelől, aláhúzza a peripatetikus hagyomány, kiváltképp Alexandrosz jelentőségét az alexandriai platonikus iskolában. Másfelől, rámutat Pszeudo-Philoponosz kommentárjának egy fontos jellemzőjére, a pedagógiai céljára, mely az értelmezéseket, gondolatmeneteket és téziseket leegyszerűsítve, elnagyoltan tárgyalja. Az ítélet ellentétességének kapcsán ez azonban már az értelmezhetőség rovására megy.

Továbbá, (ii) Pszeudo-Philoponosz közös érzékről adott értelmezéséről megmutatom, hogy számára ez a képesség pusztán a szimultán érzékelés magyarázatához szükséges; és ebben a tekintetben eltér a többségtől, beleértve Alexandroszt, aki szerint a közös érzék felelős a közös érzettárgyak érzékeléséért és az érzékelés tudatosságáért is. Továbbá, (iii) megmutatom, hogy a közös érzék Pszeudo-Philoponosz számára abban különbözik a *phantasziától*, hogy előbbi a jelenre, utóbbi a jelen-nem-lévőre vonatkozik. A közös érzék ilyen szűk értelmezése és a *phantasziától* való ilyen különbsége azonban egy problémához vezet. A komplex állati viselkedést ugyanis a közös érzéknek kellene magyaráznia, de ehhez szükséges a *phantasztia* képességét is feltételezni (az érzékelés ugyanis csak a jelenre vonatkozik, a múltbeli vagy jövőbeli dolgok reprezentációjához szükséges a *phantasztia*; ehhez lásd a *de Anima* III.1-hez írt

kommentárt). De ha a közös érzék és a *phantasztia* tárgyai kizárják egymást, a közös érzék nem teremtheti meg az érzékelt és reprezentált dolgok tapasztalatának egységét (nem-racionális állapotokól lévén szó, a racionális lélek képességei sem jönnek szóba), és így nem magyarázható a komplex állati viselkedés. Ez utóbbi probléma, úgy tűnik, megoldatlan marad a kommentárban.

Mivel Pszeudo-Philoponosz kommentárját ritkán vizsgálták korábbi értelmezők, a fenti konklúziók újnak számítnak. A tanulmány tehát feltárja a kommentátor elméletét a közös érzékről és *phantasziáról*, a peripatetikus tradícióhoz való viszonyát, valamint rámutat a kommentár pedagógiai céljából fakadó elnagyoltságára.

Egy további tanulmányban [11] (mely konferenciaelőadások kibővített szövegeként készült el) a másik ránk maradt *de Anima* kommentárt, Pszeudo-Szimplikiosz művét vizsgálom, ugyancsak a szimultán érzékelés kérdése kapcsán. Míg az arisztotelészi érvelés fő pontjait a fenti kommentárhoz hasonlóan azonosítja, a kibontakozó elmélet részletei jelentősen eltérnek Pszeudo-Philoponosz alexandroszi-peripatetikus ihletettséggű érzékeléseméletétől. Pszeudo-Szimplikiosz elméletében jelentős szerepet kap a platonikus kettős-lélekfelfogás (amelynek egy variációját Plótinosz kapcsán a 2.3. szakaszban láthattuk): egy felsőbb, tisztán racionális és a testtől a tevékenységeiben független lélek, illetve egy alsóbb, nem-racionális funkcióként felelős, tevékenységeihez a testet használó lélek. Az érzékelés egységét ehhez mérten Pszeudo-Szimplikiosz a lélek anyagtalan tevékenységeivel (valamint az érzékelési aktus pontszerű azonnalóságával) magyarázza, melyek különböző érzettárgyakhoz való viszonyukban akár ellentétesek is lehetnek egyazon időben. Az ellentétes tárgyakhoz való viszonylagosságra való hivatkozás explicit szembeállítja a kommentátor megoldását a fent látott pszeudo-philoponoszi (és alexandroszi) megoldással, és valószínűleg iamblikhoszi eredetre vezethető vissza.

A lélek anyagtalan tevékenységeinek (vagy aktualizálódásának) fontos jellemzője, hogy a lélek önmagától (mintegy belülről) képes ezeken a módokon tevékenyvé válni, mégpedig a lélek számára születéstől meglévő racionális princípiumok (*logoszok*) szerint. Az elméletnek ez az aspektusa a Plótinosz kapcsán fent (2.2 szakaszban) látott problémával analóg, vagyis a lélek aktív, tevékeny voltát igyekszik megőrizni és minden passzivitást, receptivitást a testnek (az érzékszervnek) tulajdonít. A tanulmány a plótinوسي elmélet általam adott interpretációjához hasonló értelmezést adja Pszeudo-Szimplikiosz érzékeléseméletének. Ezzel az elmélettel több szaktanulmány is foglalkozott az utóbbi időben. Ezekhez képest tanulmányom két szempontból ad újféle megközelítést, több, eddig vitatott elem tisztázását téve lehetővé: az anyagtalan tevékenységek elemzése és a plótinوسي párhuzam felhasználása révén.

Bibliográfia

- [1] Hangai, Attila. 2022. "Alexander of Aphrodisias. Commentary on Aristotle, 'Metaphysics' (Books I-III): Critical Edition with Introduction and Notes." *Bryn Mawr Classical Review*.
- [2] Hangai, Attila. 2022. "Alexander of Aphrodisias' Criticism of the Stoic Theory of Perception: Typos and Typōsis." *Elenchos* 43 (2): 339–362. doi:10.1515/elen-2022-0018.
- [3] Hangai, Attila. 2024. "Aristotle's *On the Soul*, A Critical Guide by Caleb Cohoe." *Journal of the History of Philosophy* 62 (2): 318–320. doi:10.1353/hph.2024.a925523.
- [4] Hangai, Attila. 2024. "From Death to Life: Key Themes in Plato's *Phaedo* Franco Trabattoni, From Death to Life: Key Themes in Plato's *Phaedo*. Brill's Plato Studies Series,

14. Leiden; Boston: Brill, 2023. Pp. Vi, 190. ISBN 9789004538221.” *Bryn Mawr Classical Review*.
- [5] Plótinosz. (megjelenés előtt, 2024). *Az érzékelésről és az emlékezetről* (IV.6 [41]). Ford. Lautner Péter. A fordítást ellenőrizte és a magyarázó jegyzeteket írta: Hangai Attila. *Magyar Filozófiai Szemle*.
- [6] Hangai Attila. (megjelenés előtt, 2024). “Lenyomat a lélekben? Előszó Plótinosz *Az érzékelésről és az emlékezetről* (Enn. IV.6 [41]) című művéhez.” *Magyar Filozófiai Szemle*.
- [7] Hangai Attila. 2024. “Plotinus’ Power Account of Perception: *Ennead* IV.6.2.” *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, 2024 (online-first) doi: <https://doi.org/10.1556/068.2024.00094>
- [8] Hangai Attila. (bírálat alatt). “Plotinus’s Pineal Gland: Sense Organ and its Affection as Messenger.”
- [9] Hangai Attila – Kovács Dániel Attila. (bírálat alatt) “Plotinus and the Two Powers for Representation.”
- [10] Hangai Attila. (megjelenés előtt) “Pseudo-Philoponus on Common Sense.” In: *Unity and Self-Awareness in Perception: Ancient Receptions of Aristotle’s De Anima III.2*. Szerk. Németh Attila – Hangai Attila. Brill, *Philosophia Antiqua*.
- [11] Hangai Attila. (konferencia-előadás bővített szövege) “Immaterial Activities in Pseudo-Simplicius’ Theory of Sense-Perception.”
- Kapcsolódó konferencia-előadások:
- (11.1) “Anyagtalan tevékenységek Pszeudo-Szimplikiosz érzékelésméletében.” XV. Magyar Ókortudományi Konferencia, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Esztergom, 2024. május 23)
- (11.2) “An Aristotelian Problem and Its Solutions in Ps-Philoponus and Ps-Simplicius: How do We Perceive Multiple Objects Simultaneously?” Aristotle On Self-Awareness And His Influence: Topics from Aristotle, *De Anima* III.2. BTK Filozófiai Intézet, Budapest, 2023. május 30–31. (szervezők: Hangai Attila és Németh Attila) Honlap: <https://fi.abtk.hu/en/institutional-activities/events/programmes/1744-aristotle-on-self-awareness-and-his-influence>